

TÜRKİYE’DE ÇOCUK MAHKEMELERİ UYGULAMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Gamze ERÜKÇÜ*

Dr. Emrah AKBAŞ**

Özet

Türkiye’de çocuk mahkemeleri 1987 yılından bugüne kadar suça sürüklenmiş ve suç mağduru çocuklara yönelik hizmet vermektedir. Bu mahkemelerin “Çocuğun yüksek yararı”nı sağlama hususunda mevcut çalışmaları bulunmakla beraber, daha iyi bir çocuk mahkemesi uygulamasının nasıl olması gerektiğine ilişkin hümanist düşüncenin uygulamalarda daha çok yer etmesi gerekmektedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimine İlişkin Minimum Standart Kurallar ile Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunması İçin Kurallar gibi çeşitli uluslararası metinlerde geçen yargılama standartlarındaki maddeler ülke temelinde uygulamalarda çeşitli iyileşmeler sağlamıştır; fakat suça sürüklenen veya suç mağduru çocuğun rehabilitasyon süreci ne yazık ki arka plana itilmiştir. Çocuğun yüksek yararı ve desteği için çalışan çocuk refahı profesyonellerinin adliye ortamındaki rolü nedir ve ne olmalıdır?

Bu çalışmada çocuk mahkemelerinde sosyal çalışma görevlisi kapsamında olan meslek elemanlarının uygulamadaki mesleki müdahale süreçlerinde yaşadıkları sorunlar ele alınacak, sağlıklı bir “çocuk mahkemesi uygulaması”nın nasıl olması gerektiği üzerinde durulacaktır. Bu nedenle makalede öncelikle çocuk mahkemelerinin dünyada ve Türkiye’deki tarihsel boyutu ele alınacak, çocuk mahkemelerinin Türkiye’deki gelişimi, uygulamadaki güçlükler, çocuk suçluğu olgusu, nedenleri vs. gibi konular irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk Mahkemeleri, Sosyal Çalışma Görevlisi, Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler.

* Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, gamzeerukcu@hacettepe.edu.tr

** Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, akbasemr@yahoo.com

A CRITICAL REVIEW OF CHILD COURT PRACTICE IN TURKEY

Abstract

Child courts in Turkey have been serving for the juvenile pushed to crime and victims of crime since 1987 onwards. Despite the fact that these courts work on “the best interest of the child”, it is mandatory that the humanist thought take more place in practice on how a better child court practice should be. The items in the judgment standards that take place in various international texts such as the UN Convention on Child Rights, Minimum Standard Rules for the Administration of Juvenile Justice System, and the Rules for the Juveniles who are Deprived of their Liberty, etc. have provided the nationally based practice with progress, but the rehabilitation process of the child pushed to crime or the child who is a victim of crime takes a back seat unfortunately. What is and should be the role of the child welfare professionals who work for the support and best interest of the child in the forensic field?

This study will deal with the problems that the professionals within the scope of the “professional who is in charge of social work” experience in the process of professional intervention and discuss how an effective “child court practice” should be. For this reason the study will deal first with the historical dimension of the child courts in the world and Turkey, and then focus on the development of them in Turkey, challenges in practice, the phenomenon of child criminality, and its reasons, etc.

Key Words: Child Courts, Professional who is in Charge of Social Work, Protective and Supportive Measures.

Giriş

İyi bir çocuk mahkemesi uygulaması ancak gelişmiş bir eğitim ve refah yapısı içinde mümkündür. İyi bir eğitim sistemi ve refah geleneği olmaksızın, suça itilen çocuk yalnızca bir polisiye mesele olarak ele alınacaktır. Hâlbuki bu çocukların mahkemelerde veyahut polislerle işi olmamalı, aksine, sosyal çalışmacılar, psikologlar ve eğitimciler bu çocuklara yardım etmek üzere işbaşında olmalıdır.

Çocuk mahkemelerine dair tartışma; genellikle suç ve çocuk ilişkisinin farklı boyutlarına odaklanan ve bir ucunu sosyal hizmetlerin, diğer ucunu adaletin oluşturduğu bir yelpazede ortaya çıkmaktadır. Çocuk mahkemelerini ortaya çıkaran süreçte bir yandan refah devleti anlayışının temellerini atılmakta, diğer yandan yetişkinlikten ayrı bir kategori olarak çocukluk enikonu tartışılır olmaktadır. Geriden gelen Osmanlı’da dahi 1850 ile 1900 yılları arasında on dokuz müstakil çocuk dergisi yayımlanmıştır. Çocuğa ve çocukluğa dair bu sosyolojik ihtimamın elbette iktisadi, siyasal, adli tezahürleri olacaktır.

Söz konusu ihtimam ülkemiz için gecikmiş bir olgudur. Belki 20. yüzyıl bir çocukluk yüzyılı olarak tanımlanabilir¹ ve ülkemiz de en azından uluslararası belgeler bağlamında çocukluğun bu bayramına katılmış olabilir, fakat ilk çocuk mahkemelerinin ancak 1987 yılında kurulabilmiş olması ve çocuk mahkemeleri uygulamalarında yaşanan güçlükler çocuğun yüksek yararı bakımından ülkemizin iyi bir sınav vermediğinin göstergelerinden sadece birini oluşturmaktadır.

¹ M.R. Şirin, *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, İstanbul: İz Yayınları, 1999.

Batı’da Çocuk Mahkemeleri Uygulamaları

Tarihi Arkaplan

Çocuk mahkemelerinin tarihine dair ilk gelişme 1899’da ABD’nin Illionis Eyaletinde çıkarılan çocuk mahkemesi yasasıdır. Fakat çocuk mahkemelerinin tarihini doğru anlamak bakımından, miladı 1899 olarak belirlemek yanıltıcı olacaktır. Söz konusu yasaı ortaya çıkaran süreci iyi anlamak gerekir².

Çocuk alanında etkinlikte bulunan kimi kuruluşların yönetiminin devlete üstlenilmesi gerektiği düşüncesi bir 19. yüzyıl gelişmesidir. Devlete ait ilk çocuk bakımı kuruluşları tasarım bakımından hapisaneleri andırıyordu. Bundan dolayı, bu kuruluşlarda koşullar son derece kötüydü. Son derece sıkı denetimli bir rejim altında çocukların “rehabilitasyon”u hedefleniyordu. Böylece, çocuklar yararlı yurttaşlar haline getirilebilecekti. İngiltere örneğinde, bu rehabilitasyon kuruluşlarına girebilme koşulu, tıpkı hapisanelerde olduğu gibi, mahkeme emriydi. Bu uygulama modern mahkeme bakım tedbirinin tarihi öncüsü sayılabilir.

Önce ABD, daha sonra İngiltere ve Kıta Avrupası’nda 19. yüzyılın sonlarında çocuk koruma cemiyetlerinde hızlı bir artış görüldü. 1899 yılında İngiltere’de yürütülen bir kampanya ile devlete çocukları ailelerinden koparma izni veriliyordu. Çocuk koruma ideolojisinin altında yatan şey iyi yurttaşlar yetiştirme düşüncesidir. Bu bilhassa işçi sınıfı aileleri için geçerlidir ve mahkeme yasal yetkiyi temin etmektedir. Başlarda çocuk veya ebeveyninden biri suç işlediği zaman, çocuk ailesinden koparılıyordu³.

Çocukların yetişkinlerden ayrı cezai müeyyideye çarptırılması gereği ABD’de 1824 yılında New York reformistlerinin çabalarıyla anlaşılmıştır. “Hala ıslah olma ümidi bulunan” genç suçlular için New

² S.J. Fox, “The Early History of the Court”, *The Future of Children*, 6(3), 1996.

³ Fox, s. 31.

York’ta bir sığınma evi kurulmuştur. Bu evin yönetimi yurttaşlara aittir ve amaç rehabilitasyonu sağlamaktır⁴.

Daha sonra bu türden evler pıtrak gibi açmaya başladı. 1850’lerden sonra ise bu evler biraz daha büyüdü ve kentlerin dışına taşınmaya başladı⁵. Suça sürüklenmiş çocukların rehabilitasyonuna dönük artan farkındalık zamanla çocuk adalet sisteminin tamamına sirayet eden bir gelişimi beraberinde getirmiştir.

İlk kez Amerika Birleşik Devletleri’nde, ardından İngiltere’de kurulan çocuk mahkemeleri; Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerinde de büyük kabul gördü. Böylece 20. yüzyılın başında söz konusu ülkelerde çocuk mahkemeleri, çocuk adalet sisteminin niteliğini belirleyen en etkili kurumlardan biri oldu⁶.

Uluğtekin’e göre⁷, pozitivist ve hümanist görüşlere dayanmak suretiyle, toplumların ekonomik, sosyal ve politik gelişme düzeylerinin kesişme noktasında ortaya çıkan çocuk mahkemeleri, şu somut ilkelere dayalı olarak kurulmuştur:

1. Çocuk gelişimini sürdürmekte olan bir varlıktır. Bu açıdan ona bir yetişkinmiş gibi davranmak ve işlediği suçtan tümüyle sorumlu tutmak yanlış olur.
2. Çocuk bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edilebilir; bu açıdan bir yetişkinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Adaletin de amacı, onu cezalandırmaktan çok eğitmek, tedavi etmek ve rehabilitasyona tabi tutmak olmalıdır.
3. Çocuk hakkındaki karar, çocuğun özel koşulları ve gereksinimleri dikkate alınarak verilmelidir.
4. Çocuk adalet sistemi, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerden uzak durmalıdır.

⁴ Fox, s. 34.

⁵ Fox, s.34.

⁶ S.S. Uluğtekin, *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, Yayın No: 71, 2004.

⁷ Uluğtekin, s. 6.

Çocuk Mahkemelerinin Türkiye’de Gelişimi

Tomanbay’ın⁸ “suç işleyen çocukların yargılandığı, yargıç ve savcısının özel eğitimden geçirildiği, sosyal çalışmacının çocuğun durumu üzerine rapor vererek yargılamayı yönlendirebildiği özel bir mahkeme” olarak, Barker’ın ise⁹ “suçlu, bağımlı veya ihmal edilmiş çocukların yargılamasını gerçekleştiren bir kanun mahkemesi” olarak tanımladığı çocuk mahkemelerinin Türkiye’de kurulmasına ilişkin ilk adım 1979’da çıkarılan Çocuk Mahkemeleri Yasası’dır. Yasayı müteakiben ancak 9 yıl sonra Ankara’da ilk mahkeme kurulabilmiştir.

Söz konusu kanunda ilk 5 yıl içerisinde çocuk mahkemelerinin tüm yurttan yaygınlaştırılması planlanmış, ancak 1980 yılında bu mahkemelerin kurulması bir yıl daha ertelenmiştir. 1981 tarihinde çıkarılan 2552 sayılı kanunla birlikte mahkemelerin kurulması beklenirken, olanaksızlıklar nedeniyle ancak 1987 yılında Ankara, İstanbul, İzmir ve Trabzon’da mahkemeler kurulmuştur¹⁰.

Mülga olan Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun’a göre; her ilde ve büyükşehir belediyeleri hudutları içinde kalan ilçeler hariç merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede bir çocuk mahkemesi kurulur. Bununla birlikte; kanun arzu edilen düzeyde uygulama imkânı bulamamıştır¹¹.

Mermut’a göre¹², Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde, belirli kanunlarda değişiklik yapılması adeta zorunlu hale geldi. Bilhassa Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ve İnfaz Kanunu yenilendi. Bu süreçte, çocuklarla ilgili yargılama usulleri düzenleyen 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri

⁸ İ. Tomanbay, *Sosyal Çalışma Sözlüğü*, Ankara: SABEV Yayınları, 1999.

⁹ R.L. Barker, *The Social Work Dictionary*, NASW Press, 1988.

¹⁰ O. Çoğan, “Çocuk Suçluluğunun Nedenleri ve Edirne Ceza Mahkemelerinde Açılan Davaların Bu Yönden İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Tıp Anabilim Dalı, 2006.

¹¹ P.A. Doğan, “Çocuk Mahkemeleri”, *SHU Derneği*, erişim tarihi 31.5.2012, <http://shudernegi.com>.

¹² S. Mermut, “Çocuk Koruma Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *SHU Derneği*, erişim tarihi 31.5.2012, <http://shudernegi.com>.

Hakkındaki Kanun yürürlükten kaldırıldı ve yerine yeni TCK, CMK ve CGTK ile uyumlu hale getirilmeye çalışılan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu yürürlüğe girdi.

Mülga olan 2253 Sayılı Çocuk Mahkemeleri Kanunu’nda çocuk mahkemelerinin toplu mahkeme şeklinde bir başkan ve iki üyeden oluşacağı öngörülmüşken, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile mahkemelerin yapısı değiştirilmiş ve mahkemeler “Çocuk Mahkemesi” ve “Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi” olarak iki ayrı biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre, mahkemelerin kuruluşunu düzenleyen 5395 sayılı kanunun 25. maddesinde çocuk mahkemesinin, tek hâkimden oluşacağı ve bu mahkemelerin her il merkezinde kurulacağı, ayrıca bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulabileceği düzenlenmiştir. Çocuk ağır ceza mahkemelerinde ise, bir başkan ile yeteri kadar üye bulunacağı ve mahkemenin bir başkan ve iki üye ile toplanacağı öngörülmüştür¹³.

Türkiye’deki Çocuk Mahkemeleri Uygulamaları

Türkiye’deki Çocuk Mahkemeleri Uygulamaları 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Mahkemeleri Kanunu, 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ve Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik ve ilgili diğer yönetmelik ve kanunlar çerçevesinde yürütülmektedir.

Çocuk mahkemeleri uygulamalarında temel amaç “çocuğu yüksek yararı” ilkesi gözetilerek yargılama ve ifade alınma süreçlerinin gerçekleştirilmesi ve çocuğun eğer varsa ihtiyacı paralelinde koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarından yararlandırılmasıdır. Türkiye’deki

¹³ Çoğan, s.74.

uygulamalara bakıldığında, çocuklara ilişkin hukuksal süreçlerin başlatılmasında çocuğun yaş aralığı oldukça önem arz etmektedir. Türk Ceza Kanununun 31/1 maddesine göre Türkiye’de çocuklar için cezai müeyyide yaşı 12 olarak kabul edilmiştir. Yine aynı kanunun 33. Maddesine göre ise 15 yaşından küçük sağır ve dilsizlerin de cezai müeyyidesi yoktur. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 31/2 maddesinin gerekçesine göre ise 12-15 yaş arasındaki çocuğun suçun hukuki anlam ve sonuçlarını algılayabilecek durumda olup olmadığına ilişkin bilgi, sosyal çalışma görevlileri tarafından yerine getirilecek olan çocuğun sosyal ve eğitim, psikolojik ve ekonomik durumu dikkate alınarak oluşturulacak rapor bağlamında hâkim tarafından verilecek karara göre oluşturulmaktadır. Genel uygulamalara bakıldığında ise 15-18 yaş arasında olan suça sürüklenmiş çocuklara yönelik sosyal inceleme raporu 12-15 yaş arasındaki çocuklara nazaran daha az olarak istenilmekle beraber, hâkimin veya dava henüz açılmamışsa savcının isteği üzerine sosyal inceleme raporu 15-18 yaş aralığında olan çocuklar için aldırılabilir. Suça sürüklenmiş veya suç mağduru çocuklar koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarından yararlandırılabilir. Koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarından bu kararlardan herhangi birinin çocuk için uygun görüldüğü ve alınması istendiği sosyal çalışma görevlilerinin yazdığı sosyal inceleme raporunun sonuç ve değerlendirme kısmında yer almaktadır.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları içerisinde yer alan; *Danışmanlık tedbiri*; suça sürüklenen veya suç mağduru çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermesi için uygulanmaktadır.

Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamı; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesi veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut

kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi için düşünülmüş bir tedbir kararı iken, bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesi için uygulanmakta olan bir tedbirdir.

Sağlık tedbiri ise, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik bir tedbirdir. Bütün tedbir kararları çocuğun suça yönelmesini engelleyen bir koruyucu faktör olmakla beraber, tedbir kararlarının uygulamada aksayan yönlerinin olması çocuğun suça yönelmesinin engellenmesinde veya suç mağduru çocuklarının rehabilitasyonlarının tam olarak gerçekleştirilmesinde bir risk faktörü teşkil etmektedir.

Cezai müeyyidesi olan diğer çocuklara yönelik yaptırımlara bakıldığında ise, hapis cezası ve buna alternatif olarak geliştirilen para cezalarından (18 yaşının altındaki çocuklara verilen ceza 1 yıla veya 1 yılın altında ise alternatif olarak para cezasına çevrilmektedir). 5271 sayılı CMK’nın 231. maddesi ve ÇKK’nın 23. Maddesine göre ise 2 yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezalarına ilişkin yaptırımlarda ise hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına 3 yıllığına karar verilmekte, suça sürüklenmiş çocuk 3 yıl boyunca yasalarla itilafa düşmediği sürece kamu davasından vazgeçilebilmektedir. Hapis cezasına yönelik yaptırımlar sınırlı olsa da adli para cezası, suçun zararını tazmin etme, en az iki yıl süreliğine meslek veya sanat edinme kursuna gitmesi, suça sürüklenmiş çocuğun belirli yerlere gitmesi ve etkinliklerinin kısıtlanması, ehliyet, ruhsat vs. belgelerin alınması ve meslekten men etme gibi alternatif yaptırımlar da söz konusudur.

Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarında Yaşanan Güçlükler

Bu bölümde çocuk mahkemelerinde yaşanan güçlükler, daha çok sosyal hizmet mesleğinin ve yakın disiplinlerin bu alanda yaşamış olduğu uygulamadaki mevcut sorunları, kanunda yer alan görev tanımı içerisinde sosyal hizmet uzmanının görev ve sorumluluklarının çok net olarak çizilmemesi ve adliyelerde yaşanan fiziksel eksiklikler ve çeşitli diğer eksikliklerin uygulamaların etkililiğine etkisi üzerine bir değerlendirmeyi içerecektir.

Çocuk mahkemelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanının uygulamada yapmış olduğu çalışmalar ele alındığında;

- Sosyal hizmet uzmanının çocuğu mahkeme sürecine psikolojik olarak hazırlaması ve mahkeme süreciyle ilgili bilgi vermesi,
- Hâkim ve savcının isteği doğrultusunda “sosyal inceleme raporu” hazırlaması,
- Suça sürüklenmiş çocuklara ilişkin sulh ceza mahkemesi, asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleri gibi mahkemelerde ‘bilirkişi’ olarak görev alması gibi temel çalışmaları söz konusudur.

Sosyal hizmet uzmanı bu çalışmaları yerine getirirken çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bu güçlüklerden en temeli ise “sosyal inceleme raporu”nun yapılacak bir “ev incelemesi” sonucunda değil, çocukla yapılan tek bir görüşme sonrasında yazılmasıdır. Çocuğun görüşme esnasında verdiği bilgiler örneğin, ailesiyle olan iletişimi, madde kullanma durumu, konut bilgileri, daha önce suç davranışına yönelme durumunun mevcudiyeti gibi temel ve kritik öneme sahip sorular yalnızca çocuğun verdiği bilgiler esas alınarak sosyal inceleme raporuna aktarılmaktadır. Çocuğun yanı sıra, ebeveynler ve diğer aile üyeleri ile görüşme yapılamamaktadır, bunun nedeni ise çoğu zaman aile üyelerinin duruşmaya katılmaması, ebeveynlerin çocuğa ilgisiz olması gibi çeşitli sebepler olabilmektedir. Bu nedenle yazılan “sosyal inceleme raporları” yalnızca çocukla tek bir görüşme sonucunda oluşturulduğu için “kısır” bir içerik taşımakta, çoğu zaman çocuğun

mevcut durumunu betimlemekte, ailenin ve diğer sosyal çevrenin resmini çizmede yetersiz kalmaktadır.

Sosyal inceleme raporunun nitelikli olarak yazılmasındaki en önemli engellerden biri de sosyal hizmet uzmanlarına “sosyal inceleme rapor”unu daha doğru yazabilmeleri amacıyla “ev incelemeleri”ni yapmalarını ve müracaatçıları daha iyi değerlendirebilmeleri için “resmi araç”ın temin edilmeyişidir. Sosyal hizmet uzmanları aile sistematüğını daha iyi anlayabilmek için suçta neden olabilecek risk faktörlerini, ev ortamını ve aile üyelerini gözlemlemek zorundadır. Ailenin suçta sürüklenen çocuğu yönlendirmede ve sosyal denetimde yaşamış olabileceği sorunları sosyal hizmet uzmanı kişinin yaşadıkları ev ortamına giderek, kişilerle o ortamda ayrı ayrı ve bazen de toplu görüşmeler yaparak konuşma fırsatı bulabilir. Ailede bir göç hikâyesi varsa, yaşanan yer şehir merkezinden uzaktaysa buna bağlı olarak aile sağlık, eğitim ve sosyal hizmet imkânlarından yoksun kalmışsa, sosyal hizmet uzmanı yeterli sosyal destekten ve devlet desteğinden yoksun aileyle çalışarak ailenin güçlendirilmesine ve çocuğun sonraki yaşamda suçta yönelme riskinin azalmasına yardımcı olabilir. Çocuğun suçta yönelmesi ile ilgili risk durumlarını analiz etmede ve rasyonel çıkarımlarda bulunmada “aileyle görüşme” kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının çocuğla ilgili müdahale planına yer verdiği veya yapılan müdahaleleri içeren “Sosyal İnceleme Raporu” yazılmadan önce ailenin ikamet ettiği eve gidilerek çeşitli gözlemlerin yapılması ve aile ile görüşülmesi gerekmektedir. Bunun için sosyal hizmet uzmanlarının kuruluş yetkililerine bu durumun önemini aktarmaları gerekmekte ve başsavcı ile araç temini konusunda görüşme imkânı yaratmalıdır. Sosyal hizmet uzmanının “kaynak buluculuk” rolü bu alanda da titizlikle kullanılmalı, yalnızca müracaatçılar için değil, sosyal hizmet uzmanının mesleğinin gereklerini, uygulamalarını daha

iyi olarak yerine getirmesi için de kritik bir öneme sahip olan kaynaklar için mücadele edilmelidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının ve diğer ilgili meslek elemanlarının çeşitli mahkemelerde suç mağduru çocukların mahkeme sürecine hazırlanması ve mağdur çocukların ifadelerinin alınması sırasında duruşmada bulunması hâkim ve çocuk arasındaki iletişimin daha rahat sağlanması gibi görevleri mevcut olmasına rağmen, uygulamalarda “bilirkişi” olarak duruşmada bulunan sosyal hizmet uzmanının bilirkişiliğe ilişkin rolü çok net olarak belli değildir ve bazı hâkimler sosyal hizmet uzmanlarından daha farklı sorulara cevap vermesini beklemektedir. Örneğin suça sürüklenmiş çocuğun hâkime doğru bilgi verip vermediği bilgisi “bilirkişi” olan sosyal hizmet uzmanlarına veya sosyal çalışma görevlilerine sorulmaktadır. Böylesine bir beklenti oldukça “irrasyonel” olmakla beraber, sosyal hizmet uzmanı istisnai durumlar dışında çocuğun yanlış ya da doğru bilgi verdiği bilgisine erişememektedir. Bu nedenle “bilirkişi” olarak görev olan sosyal çalışma görevlilerinin rol ve sorumlulukları daha net olarak çizilmesi gerekmektedir. Bilirkişi uygulamaları yerine getirilirken hâkime sosyal hizmet uzmanının mevcut gözlemleri dâhilinde bilgi verilmektedir. Bu bilgiler ise çocuğun fiziksel gelişimi ile zihinsel gelişiminin yaşlıları ile doğru orantılı olup olmadığı, suçun anlam ve sonuçlarını idrak edebilecek bilişsel kapasite, suça ilişkin tutumu, kendisine yönelen suç eyleminin yasalardaki karşılığı hakkında bilgi sahibi olup olmadığına dair çeşitli bilgileri içermektedir. Sosyal çalışma görevlileri (psikolog, sosyal hizmet uzmanı, pedagog) bu bilgileri ise kişisel gözlemleri ve teknikleri sayesinde öğrenebilmektedir. Örneğin, çocukta zihinsel gerilik durumunun mevcut olma durumu “ANKARA” ilindeki harfleri tek tek kodlaması istenmekte, olayları oluş sırasına göre anlatabilme durumu irdelenmektedir. Bu kişisel tekniklerin yanı sıra, kuruluş içerisinde bu ölçümlerin uzmanlar tarafından daha rahat ve daha somut ölçülebilir

şekilde yapılması için adliye içerisinde çeşitli materyallerin de kullanılması önem arz etmektedir. Uzmanın ihtiyaç duyduğu ve mental retardasyon oranının daha net bilinmesi gerektiği durumlarda ise, adli tıp raporu uzmanın da çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

Uygulamalarda yaşanan en temel güçlüklerden biri de sosyal çalışma görevlilerinin suça sürüklenen veya suç mağduru çocuklarla görüşme yaptıktan sonra bu çocuklarla bir daha görüşme imkânının oldukça zor olmasıdır. Adliyedeki sosyal hizmet uygulamalarındaki en temel sorunlardan biri, dosyaların çok yoğun olarak gelmesi ve önceki vakaları değerlendirmeye yönelik bir “takip sistemi”nin gelişmişidir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanı aileyle ya da çocukla çocuğun mevcut durumunu değiştirmeye, çocukta suç davranışı ile ilgili değişiklik yaratmaya, suçun oluşumuna neden olan aile ya da çevre sistemlerini değiştirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirememektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanları mesleğinin gereklerini yapamayabilmekte, zaman içerisinde iş verimsizliği nedeniyle tükenmekte ve iş verimliliğini kaybetmektedir. Ailelerle çalışmada çocuk mahkemesi uzmanlarının aile dayanışma merkezleri, toplum merkezlerine yönlendirmesi ve müracaatçıları bu hizmetlerden yararlandırması bazı durumlarda etkili olmasına rağmen, çoğu durumda yönlendirilen ailelere ilişkin olarak geri bildirim alınamamaktadır. Bu da uygulamaların etkililiğini azaltan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ele alınabilecek bir diğer konu ise sosyal çalışma görevlilerinin iş tanımındaki muğlaklıktır. Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 19. maddesine göre sosyal çalışma görevlilerinin “kanun kapsamında mahkemeler, çocuk hâkimleri ve cumhuriyet başsavcılıkları tarafından verilen diğer görevleri yapmak” gibi bir görevinin olduğu belirtilmiştir. Bu ise sosyal çalışma görevlilerinin meslekleri dışında bazı görevleri de yerine getirebileceğine ilişkin bir belirsizlik oluşturmakta, bazı hâkimler sosyal

çalışma görevlilerinden “mühür basma” gibi işler talep edebilmektedirler. Bu nedenle meslek elemanlarının görev tanımlarının yasalardaki karşılığının ve sınırlarının net olarak çizilmesi uygulamalardaki verimliliği ve işlevselliği de etkileyecek önemli bir değişkendir.

Çocuğun Yüksek Yararını Gözeten Bir Çocuk Mahkemesi Uygulaması Nasıl Olmalıdır?

Uluslararası Ceza Reformu Platformu on maddelik bir çocuk adalet planı hazırlamıştır. Bu plan dünya genelinde çocuk adalet sistemleri içindeki şiddeti azaltmaya odaklanmıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimine İlişkin Minimum Standart Kurallar ile Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunması İçin Kurallara dayanan plan aşağıdaki hususları vurgulamaktadır¹⁴:

1. Gözaltı ve Sorgulama: Çocuğun tutuklanması başvurulacak son çare olmalıdır. Sorgulama ancak seçilmiş ve eğitilmiş polislerce yürütülmelidir.
2. Ceza Sorumluluk Yaşı: Olabilecek en asgari yaş olmalıdır.
3. Yönlendirme: Yönlendirme ihtiyacı ve toplum alternatifleri.
4. Tutuklama: Mümkünse çocuklar mahkeme gününe değin ailelerinin bakımı altından kalmalıdır.
5. Alternatif Yaptırımlar: Onarıcı adalet değerlerini vurgular.
6. Gençlik Mahkemeleri: Küçüklerle uğraşmak üzere daha az resmi prosedürü olan özel gençlik mahkemeleri açılmalıdır.
7. Gözlem Altına Alma Kararı: Gözlem altına alma kararı, ancak son çare olarak ve en kısa zamanda ve sadece istisnai durumlarda kullanılmalıdır.

¹⁴ A. Othmani, “Young Offenders and Youth at Risk: Overview of Current International Approaches, Juvenile Justice in Europe”, *Developing Citizenship amongst Youth in Conflict with the Law*, Sempozyumda Sunulan Bildiri, Port Elizabeth 17-19 June 2002

8. Nezarethaneler: Çocuklar ve yetişkinler ayrı tutulmalıdır. Rehabilitasyon, eğitim, spor ve kültür etkinlikleri mevcut olmalıdır.
9. Denetim: Bağımsız izleme ve çocuk kuruluşlarından denetçiler var olmalıdır.
10. Aile Bağları: Alıkonan çocuk ile ailesi arasında irtibatı teşvik edecek her çaba sarf edilmelidir.

Yukarıdaki maddelerden pek çoğuna Çocuk Koruma Kanununda da değinilmiş, uygulamalarda ise “çocuğun yüksek yararı”nın gözetilmesi, 12 yaşın altındaki çocukların cezai müeyyidelerinin olmaması, çocuk ceza evlerinin yetişkinlerden ayrı olması, aileyle işbirliği yapılması, hapis cezasının son çare olarak düşünülmesi gibi temel kıstasların esas alındığı görülmüştür. Fakat sözü edilen maddelerin çocuğun refahını sağlamada ve suça sürüklenmiş ya da suç mağduru çocuğun rehabilitasyonunu sağlamada yeterli olamadığı, mevcut sistemdeki diğer unsurların da uygulamaları etkilediği aşikârdır. Bu nedenle gerek aileyle, gerek çocukla ve diğer sistemlerle çalışacak olan sosyal çalışma görevlilerinin yukarıda daha detaylı olarak ele alınmış olan uygulamalarda yaşadıkları güçlüklerin çözümüne ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Örneğin; çocukla görüşmenin daha rahat sağlanabileceği görüşme odaları, güvenlik için uyarı zili, ailelerin uzmanla görüşme zorunluluğu, sosyal incelemenin ev incelenmesi sonrasında yapılabilmesi için gerekli düzenlemeler vs. gibi eklemlerinin yapılması uygulamaların verimliliğini, sonrasında ise alternatif sosyal hizmet müdahale sürecini olumlu yönde etkileyecektir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çocukları suça iten nedenler ele alınmadan, suçun oluşmasına sebebiyet veren değişkenleri irdelemek mümkün olmayacaktır. Şüphesiz ki çocuk suçluluğunda aile sistemi, zekâ geriliği, ergenlik dönemi, madde kullanımı, yoksulluk, toplumdaki hizmetlerin her türüne

çocuğun ve ailenin erişme durumu, medya gibi pek çok değişken etkilidir.

Paris’te 2001 tarihinde gerçekleşen bir konferansta, AB’de yükselen çocuk suçluluğuna ilişkin üç ana neden saptanmıştır¹⁵:

- Genel olarak kitle iletişim araçlarında beliren şiddet. Bulgulara göre, ortalama bir Avrupalı çocuk 12 yaşına gelinceye değin 100.000 aşırı şiddet sahnesine tanıklık etmiş olmaktadır.
- Çocuklara nasıl iyi yurttaşlar olacakları öğretilmemektedir. Terk edilen çocuk sayısı hızla artmakta ve çocuklar okul yaşına geldiklerinde sınıfta sosyalleşmek yerine kendilerini dışarıda bulmakta ve eğitim sistemine düşman bir tavır içine girmektedir.
- Madde bağımlılığı. Batı Avrupa’daki madde bağımlısı sayısındaki büyük artış ve madde bağımlılığına koşut seyreden insan ticareti vakaları toplumdaki istikrarı ve huzuru iyiden iyiye bozmaktadır.

Medya olaylarındaki şiddet vurgusunun artması, toplumda değişen değerler ve kültürel özellikler “yanlış” ile “doğru” arasındaki çizgiyi silikleştirmekte ve ne yapacağını bilemeyen, neyi ne kadar yapmanın doğru ya da yanlış olduğu çıkarımında bulunmayan bir “genç kuşak”ın oluşmasına neden olmaktadır. Medyada son dönemde oldukça artan, şiddet ve tecavüz olayları vurgusunda ilerleyen diziler, haberlerde eşini öldüren kocalar, öğretmenlere ve diğer meslek elemanlarına ilişkin artan şiddet olayları, genç kuşağın da bu olayları normalleştirilmesine neden olmakta ve olağan dışı durumlarda şiddete başvurulabileceğine ilişkin bir izlenim bırakmaktadır. Geleceği yönetecek olan çocuklara iyi birer yurttaş olma, akılcı, demokratik, eleştirel bir özellik kazandırma eğitim sisteminde ne kadar yer almakta, temel sosyalleştirme aracı olarak aile çocuk yetiştirme konusunda ne kadar profesyoneller eşliğinde hareket etmektedir? İster koruyucu ister destekleyici hizmetler

¹⁵ Othmani, s.13.

diyelim, çocuk suçluluğuna neden olan faktörleri irdelemeden, aileleri güçlendirmeden “çocuk suçluluğu” ile mücadele edilemeyecektir.

Çocuk mahkemeleri ise suç sonrasındaki süreçte mevcut hizmetlerden biri olmakla birlikte, suçluluğu anlama, adli süreçleri gerçekleştirme, müdahale oluşturma uygulamaları ile yelpazenin parçalarından yalnızca biri olmaktadır. Kolluk kuvvetlerinden sonra çocuğun ikinci olarak geldiği yer olan “çocuk mahkemeleri”, suçu analiz etmede, suça neden olan faktörleri ele almada kritik öneme sahiptir. Çünkü çocuklara uygulanacak olan alternatif yaptırımlar (koruyucu ve destekleyici tedbir kararları, denetimli serbestlik tedbiri vs.) bu mahkemelerde sosyal çalışma görevlilerinin görüşleri ile şekillenmektedir. İyi bir toplum da devletin bu toplumu yaratma noktasında akılcı adımlarından geçmektedir. Yoksulluk, işsizlik, medyadaki karmaşık davranış örüntüleri, eğitim sisteminin bu alanda işlevsizliği sorunları çözülmeden çocuk mahkemeleri git gide artan bir “dosya kütüphanesi”ne dönecektir. Artan vakalar, dosyalar ise şuan uygulamadaki en temel sorunlardan biri olan “vakanın takibini” güçleştirecektir.

Uygulamada suça sürüklenmiş çocuğa veya suç mağduru çocuklara ilişkin çocuk mahkemeleri veya diğer mahkemelerde alınan koruyucu ve destekleyici tedbir kararları sağlıklı olarak uygulanamayabilmektedir. Tedbir kararlarını yerine getiren kurum ve kuruluşların gerekli tedbiri uygulamada konusunda işlevsizliği veya ihmali durumunda yasal açıdan Çocuk Koruma Kanununda bu kurumlara yönelik çeşitli yaptırımların da bulunması gerekmektedir. Böyle bir yaptırım aynı zamanda tedbir uygulamalarında kurumların verimliliğini de sağlayacaktır.

Sonuç olarak, çocuk mahkemesi uygulaması ne bir sosyolojik kategori olarak “çocukluk” tasavvurundan ne de genel olarak yurttaşlık kavramından ayrı düşünülebilir. Bu iki temel referanstan yoksun bir

çocuk suçluluğu tartışması meseleyi polisiye bir bağlamın dışına çıkaramayacaktır. Ülkemizde maalesef yazılı ve görsel medya, siyaset ve hatta genel olarak entelijansiya gibi söylem üreten yaygın mekanizmalar çocuk refahı alanında iyi bir sınav vermiş değildir. Bu mekanizmaların da katkısıyla çocuk mahkemesi uygulaması ülkemizde geniş çaplı bir sosyal hizmet tahayyülü içinde kendine yer bulabilmiş değildir. Halbuki, ancak bir sosyal hizmet tahayyülü içinde iyi bir çocuk mahkemesi uygulaması mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Şirin, M.R., *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, İstanbul: İz Yayınları, 1999.
- Fox, S.J., “The Early History of the Court”, *The Future of Children*, 6(3), 1996.
- Uluğtekin, S. S., *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, Yayın No: 71, 2004.
- Tomanbay, İ., *Sosyal Çalışma Sözlüğü*, Ankara: SABEV Yayınları, 1999.
- Barker, R.L., *The Social Work Dictionary*, NASW Press, 1988.
- Çoğan, O., “Çocuk Suçluluğunun Nedenleri ve Edirne Ceza Mahkemelerinde Açılan Davaların Bu Yönden İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Tıp Anabilim Dalı, 2006.
- Doğan, P.A., “Çocuk Mahkemeleri”, *SHU Derneği*, erişim tarihi 31.5.2012, <http://shuderneği.com>.
- Mermut, S., “Çocuk Koruma Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *SHU Derneği*, erişim tarihi 31.5.2012, <http://shuderneği.com>.
- Othmani, A., “Young Offenders and Youth at Risk: Overview of Current International Approaches, Juvenile Justice in Europe”, *Developing Citizenship amongst Youth in Conflict with the Law*, Sempozyumda Sunulan Bildiri, Port Elizabeth 17-19 June 2002

Künye:

Erükçü, Gamze, Akbaş Emrah, “Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi III*, (2012): 135-153.